

Орест ЗАЯЦЬ (*Львів*)

**ОПИСИ ПЕРЕДМІСТЬ ЛЬВОВА XVI–XVIII СТОЛІТЬ /
НАН УКРАЇНИ. ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО.
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ; УПОРЯД. А. ФЕЛОНЮК. – ЛЬВІВ,
2014. – 752 с. – (ЛЬВІВСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПРАЦІ. ДЖЕРЕЛА. – Вип. 4)**

Львівські передмістя є однією з тих тем, яку неможливо повністю оминати у жодній ґрунтовній розвідці з історії пізньосередньовічного та ранньомодерного Львова. Кожний дослідник так чи інакше приречений мати справу з передмістями – чи це стосується території, чи населення. Однак передмістя увесь час перебували наче в полі бокового зору істориків. З другого боку, загальновідомими були факти існування Краківського та Галицького передмість, замкової юрисдикції, деканату св. Івана та численних юридик, що виникли згодом. З іншого боку, завжди бракувало ясності та більшої точності у розумінні територіальних меж між передмістями, юридиками, лібертаціями (і з власне містом у мурах, і між собою), зрештою, невідомі були як точна кількість цих адміністративно-територіальних одиниць, так і, тим паче, час їхнього виникнення й маса інших деталей. Ще менше відомо було про склад населення цих територій.

У міжвоєнний період справу передмість дещо прояснив Р. Зубик у контексті вивчення львівських фінансів 1624–1635 рр., а після війни деякі обчислення кількості передміського населення проводив Я. Кісь. І лише в останні десятиліття передмістя стали об'єктом пильнішої уваги дослідників – територіальні аспекти висвітлено у працях Р. Могитича та М. Долинської, а демографічні – у М. Капралю. Однак навіть ці глибші розвідки не мали своєю метою всебічного вивчення історії львівських передмість, а тому базувалися під цим кутом зору на обмеженій джерельній базі (як хронологічно, так і в плані вибіркості). І власне вихід у світ збірки А. Фелонюка став переломним моментом, коли дослідники отримали доступ до максимально широкого комплексу описово-статистичних джерел до історії львівських передмість.

Упорядник у передмові до рецензованого видання класифікує опубліковані джерела та детально характеризує основні адміністративно-правові територіальні одиниці: Галицьке й Краківське передмістя, що підпорядковувалися міській юрисдикції, Замкове передмістя або ж Підзамче, що належало до львівського ґродового староства, а також численні юридики та лібертації, які перебували у приватних руках (чи то шляхетських, чи то духовних). На відміну від юридик, які виводили територію та населення з-під міської чи старостинської влади, лібертації стосувалися лише економічного підпорядкування (не претендуючи на адміністративну чи судову юрисдикцію).

Щодо класифікації джерел, то А. Фелонюк виділяє три види описово-статистичної документації: люстрації (результат проведення ревізії господарсько-фінансового стану королівщин), інвентарі (допоміжні матеріали для люстраторів із конкретною господарською інформацією) і податкові реєстри (облік майна та населення для встановлення величини податку). Окрім того, упорядник поділяє документи на три групи: 1) документи, що постали з ініціативи міської влади (рахунки міської економії – лонгерії та річні фінансові рахунки провізорів шпиталів); 2) інвентарні й люстраційні описи та податкові реєстри Підзамча; 3) описово-статистичні акти, що стосуються юридик та лібертацій. Як видно, в основу цього поділу документів покладено юрисдикційну належність передміських територій. Згадані групи джерел упорядник поділяє на дрібніші категорії. Така густа “сітка” класифікації, очевидно, покликана додати більшої ясності й структурованості у розмаїтті публікованих документів.

Всього у збірнику вміщено 114 документів, а їхні хронологічні рамки охоплюють період від 1527 до 1803 рр. (хоча у заголовку прописані XVI–XVIII ст., все ж останній документ, як виняток, належить до початку XIX ст. і поданий у додатку). Кількість джерел постійно зростала: XVI ст. – 15 документів, XVII ст. – 37, XVIII ст. – 62. Частина матеріалів перебуває в рукописних сховищах поза Львовом – у Варшаві, Каркові, Вроцлаві та Мінську. Документи збірника різняться як за обсягом, так і за інформативним наповненням – від коротких і лаконічних описів оселі Цегельня 1637, 1675 і 1678–1679 рр. (№ 27, 28, 36) – до великого і детального реєстру передміських чиншівників, укладеного райцею С. Ансеріном у 1607 р. (№ 18) чи реєстру 1691 про сплату третьої частини подимного податку на Галицькому передмісті (№ 42).

Що стосується текстуальних археографічних особливостей видання, то А. Фелонюк обрав шлях майже цілковитого збереження орфографії. Цей підхід відмінний від поширеного у польській археографії методу (базованого здебільшого на проектах видавничих інструкцій К. Лепшого та А. Вольфа) – уніфікувати й дещо видозмінювати латинські та старопольські тексти джерел. Такий підхід передбачає заміну літер *ij*, *y*, *ÿ*, *ý* на *ii* або *i*, літери *u* – між голосними (або на початку слова перед голосною) – на латинське *v* чи польське *w* (за винятком власних назв); усунення подвоєння літер на початку слів; виправлення діакритичних знаків у польських текстах відповідно до вимог сучасної польської мови тощо; розшифрування скорочень загально-відомих слів без квадратних дужок (якщо скорочення не викликає жодних сумнівів). Зрештою, такий підхід поширений не лише серед польських видавців, а й серед українських, наприклад, у виданнях привілеїв М. Капраля. Його позитивною рисою є легше сприйняття тексту (через незахарашеність дужками, недоречними діакритиками тощо), але до якоїсь міри читач-дослідник таким чином віддаляється від оригіналу. Очевидно, тому упорядник рецензованого видання обрав інший шлях – ретельного збереження орфографії (порівняно нещодавнім зразком такого підходу серед українських видавців є документи Брацлавського воєводства 1566–1606, підготовані М. Крикуном та О. Піддубняком).

А. Фелонюк максимально послідовно дотримувався обраного ним методу, а тому зберігав писарські модифікації літер (*y*, *ÿ*, *ý*), подвоєння літер

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

(*wyszystkich*), дужки у традиційних скороченнях (*it[em]*, *nu[n]cupatus*, *p[ro]ut*), літеру *u* між голосними (*ciuilis*). Також упорядник не перетворював таблиці у джерелах у текстовий формат, а зберігав їх (як також і фігурні дужки), подавав закреслення безпосередньо по літерах тексту (як це було в джерелі), а не заміняв його на спеціальні знаки по краях закресленого фрагмента (на кшталт |=|=). Завдяки цьому маємо точне уявлення про те, як виглядав первісний текст.

Рецензований збірник джерел відкриває значні можливості для дослідження розташування й територіальних меж передмість, юридик та лібертацій, їхніх власників, а також персонального складу населення. Відібрані упорядником джерела склалися здебільшого з метою господарського та фіскального обліку осіб чи їхнього майна. Джерела, у яких вказується висота сплачуваного податку, є цінними для визначення майнового стану жителів передмість, адже податок визначався від вартості нерухомості або ж від прибутковості та престижності занять передміщан. Крім того, прояснюється фіскальний потенціал окремих груп осіб, міських дільниць та й загалом передмість. Документи містять численні описи господарських споруд, ґрунтів, фільварків, дають відповіді на питання, хто ними володів чи їх орендував, а також завдяки наявності в багатьох описах конкретних географічних вказівок дозволяють локалізувати розташування різного роду об'єктів. Також опубліковані описи є корисними для студій над шляхетською, духовною та єврейською власністю, які дуже слабо відображені у магістратських джерелах (а власне ці, суто міські, джерела, як правило, вивчають дослідники історії Львова).

Надзвичайно важливою є можливість вперше поглянути всеохопно на персональний склад жителів львівських передмість. Відомо, що передміщани мали інший правовий статус, відмінні економічні права, а фактично свою громаду, яка була частиною загальноміської, але водночас у багатьох аспектах сприймалася окремо. Правда, все це досі відомо в дуже загальних рисах. Досі детально не з'ясовано, яким був переселенський рух між середмістям та передмістями, як змінювався громадянський статус міщанина, який переселився на передмістя і навпаки, передміщанина, що осів у середмісті.

Опубліковані списки жителів передмістя відкривають нові можливості для студій у цьому напрямку. Хоча, звичайно, тут виникатиме чимало перешкод. Передусім це те, що одним із основних джерел до вивчення персонального складу населення є списки власників нерухомості у передмістях, а серед них було багато не тільки передміщан у територіально-правовому сенсі, а й просто громадян середмістя, які мали гостині будинки чи іншу нерухомість у передмістях. І не завжди легко відрізнити передміщанина від міщанина з середмістя поміж цих власників.

Іншою суттєвою проблемою є спосіб записування писарями антропонімії у списках передміщан. На відміну від раецьких та лавничих книг чи від чистових списків громадян, описи передмість часто не давали повної антропонімії особи. У такому випадку це бували переважно лише ім'я та професія, що загалом є характерним для рахункових книг та інших описово-статистичних джерел. Особливо ця неповнота проявляється у першій половині XVI ст., коли неодноразово зустрічаємо або ім'я, або прізвисько

особи без жодної додаткової інформації, чи коли професійна чи етнічна ідентифікація повністю приховує від дослідника особу передміщанина (наприклад, можна зустріти такі окреслення без жодного імені, як *popadia*, *textor*, *pop ruthenicalis*, *laterifex civilis*, *d. doctor*, *cerdo conductor*, *malarz* або *Armena* чи *Nyemiecz*).

Непевність антропонімії та лаконічність персонального окреслення у джерелах також є негативним чинником для формування науково-довідкового апарату. Очевидно, саме цей фактор спонукав упорядника відмовитися від широко прийнятої практики уніфікувати в іменному покажчику різноманітні версії написання імен, прізвищ та інших ідентифікаторів шляхом відсилки до найбільш класичної версії написання.

Річ у тому, що, коли, наприклад, певний *Andreas figulus* згаданий у збірнику тричі – у 1569, 1581 і 1590 рр., то немає жодної певності, що йдеться про одну і ту ж людину, а тому нема сенсу їх об'єднувати. Ще більш промовистим прикладом є *Jan komornik*, згаданий шість разів в описах 1603 р. і 12 разів під 1618 р. Скоріш за все, за цим стоїть кілька осіб. Також не завжди очевидно, що повинно бути спільним знаменником – латинський чи польський варіант написання (*Jan piekarz* чи *Joannes pistor*). Тому упорядник уникав відсилань та об'єднань в індексі. З огляду на це, а також через максимальне збереження орфографії джерел, дослідникам, що працюватимуть із збірником, треба бути готовими до того, що, наприклад, осіб на ім'я “Андрій” треба шукати в покажчику у всіх можливих варіантах – як *Andreas*, *Andrzej*, *Andrzej*, *Andrzej*, *Iendzei*, *Jendrzey* і т.д. Як наслідок, іменний покажчик у збірнику вийшов досить-таки великим – понад 13 000 позицій. Але, на нашу думку, враховуючи специфіку публікованих джерел, такий обережний підхід у роботі з іменами є цілком прийнятним.

Попри всі складнощі роботи з неповною антропонімією, все ж варто проводити зіставлення описів передмість з іншими джерелами. Серед усього іншого це дасть змогу бодай приблизно оцінити інформативність (репрезентативність) публікованих джерел. Так, нами було зроблено (принагідно, для іншого дослідження) списки львівських передміщан, згаданих у раецьких книгах за 1560–1564, 1604–1605, 1648–1649 та 1675 рр. Це був час, коли в консуляріях досить активно фігурували *suburbani* (у подальшому, особливо в XVIII ст., це окреслення практично зникло зі сторінок книг ради).

Результат зіставлення є таким: для середини XVI ст. і початку XVII ст. частка знайдених у публікованих описах передміщан становить майже половину (для 1560–1564 р. – знайдено 23 із 52 згаданих у консуляріях, 1604–1605 рр. – 73 із 168, а отже, в обох випадках це по 44%, що загалом досить добре, враховуючи непевну антропонімію). А от для пізніших часів ситуація виглядає значно гірше: для 1648–1649 рр. – знайдено 22 передміщанина із 138 (16%), а для 1675 р. – 6 із 30 (20%).

Низький відсоток даних за 1675 р. можна зрозуміти, оскільки йому передує лише інформативно стислий інвентар прибутків на Галицькому та Краківському передмістях 1655 р., і то він досить віддалений у часі – на 20 років. Правда, в раецьких книгах значна частина передміщан згадується як померла (*olim*), а тому їхня діяльність у місті спокійно могла розгортатися і два десятиліття перед тим. А от чому найнижчий відсоток спостерігається

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

у 1648–1649 рр., важко пояснити, адже всього за 12 років перед тим було складено об'ємний і детальний реєстр платників чиншового податку 12-ти осель обох передмість за 1636 р. (та й поза цим було ще кілька реєстрів). Отже, можна стверджувати, що в цей час чимало передміщан просто не були зафіксовані в згаданих описах.

Поза тим, можна зробити цікаве спостереження, що як в описах XVI, так і XVII ст. практично не вдається знайти осіб, згаданих у расцьких книгах під назвою *incolae*, тобто мешканців міста, які не мали його громадянства. А саме на передмістях можна було би сподіватися їхньої присутності. На жаль, якихось переконливих пояснень цьому запропонувати не можемо.

Отримані результати зіставлення, з яких бачимо, що не в усі роки описи передмість мають високу репрезентативність, є загалом характерними для більшості ранньомодерних джерел. З упевненістю можна ствердити, що представлені у виданні документи є надзвичайно цінними для соціальної, економічної, просторової та демографічної історії Львова.

Публікація А. Фелонюком описів львівських передмість виконана на високому археографічному рівні. Це результат копіткої роботи, яку насправді можуть оцінити передусім історики, що активно працюють з джерелами, адже саме вони розуміють, яка праця стоїть за підготовкою цієї збірки документів і яку користь ця публікація дає. Поява кожного такого поважного джерельного видання тією чи іншою мірою резонує з попередніми виданнями та доповнює їх, і, як наслідок, картина львівського минулого набирає дедалі чіткіших рис.